

DOI 10.33287/11205

УДК 343.13

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

CRIMINAL PROCEDURAL PROVISION OF CRIMES IN THE SPHERE OF ECONOMY IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION OF THE SOCIETY

Тетяна Часова

Кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Академії праці, соціальних відносин та туризму

Tetiana Chasova

PhD in Law, senior lecturer department of criminal law, process and forensics Academy of Labor, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-0293-6123

 tatyana-avk1@ukr.net

Анотація

У статті розглядаються особливості розслідування злочинів у сфері економіки за допомогою впровадження в кримінально-процесуальну діяльність інформаційних технологій. Досліджено електронну базу кримінальних провадження - Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі - ЄРДР) та запропоновано внести зміни до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Особлива увага приділяється питанню формування електронного запиту з метою отримання інформації з електронних баз даних, виклику осіб за допомогою електронної повістки. Встановлено порядок електронної фіксації на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

Abstract

The scientific article deals with the peculiarities of the investigation of crimes in the sphere of economy through the introduction of information technology in criminal proceedings. The electronic database of criminal proceedings - the Unified Register of Pre-trial Investigations (hereinafter - the ERDF) has been investigated and amendments to the Regulation on the

Ключові слова:

доказування, економічні злочини, інформаційні технології, інформаційне суспільство, кримінальне провадження.

Key words:

evidence, economic crimes, information technology, information society, criminal proceedings.

Procedure for Keeping the Unified Register of Pre-trial Investigations have been proposed. Particular attention is paid to the issue of forming an electronic request for the purpose of obtaining information from electronic databases, calling people via electronic notification. The order of electronic fixation at the stage of pre-trial investigation was established.

Information technology is used when reporting to the ERDF about a criminal offense (crime); in the case sent to the person an electronic notice of the call to participate in the legal action; when retrieving information from electronic databases by request; in the case of the formation of information about a lawyer who is a lawyer in criminal proceedings from an electronic database; electronic fixation at the pre-trial stage and other aspects where information technology can be used.

Investigation of crimes in the sphere of economy has its own peculiarities, since it involves obtaining information with the help of special knowledge in the field of accounting, tax reporting, financial and economic activity of enterprises, institutions, organizations.

The article describes the recommendations for the systematization of pre-trial investigation: 1) introduction of making copies of basic documents in criminal proceedings 2) amending the Regulations on the procedure for maintaining the Unified register of pre-trial investigations 3) introduction of the system of electronic inquiries.

Вступ

Застосування інформаційних технологій у кримінальному провадженні має вибірковий характер та торкається лише деяких аспектів. Впровадження електронних засобів на стадії досудового розслідування кримінального провадження потребує ретельного підходу до їх вірного застосування. Інформаційні технології застосовуються під час внесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення (злочин); у разі направлені особі електронної повістки про виклик для участі в процесуальній дії; під час отримання інформації з електронних баз даних за допомогою запиту; у випадку формування відомостей щодо адвоката, який є захисником у кримінальному провадженні, з електронної бази даних; електронної фіксації на стадії досудового розслідування та інших аспектів, де можуть застосовуватись інформаційні технології.

Розслідування злочинів у сфері економіки має свої особливості, оскільки передбачає отримання інформації за допомогою спеціальних знань у сфері бухгалтерського обліку, податкової звітності, фінансового-господарської діяльності підприємств, установ, організацій. Крім цього, ключовими знаннями при розслідуванні кримінальних проваджень стають знання процесів обробки інформації з метою прискорення їх розслідування.

Аналіз останніх досліджень

Питання впровадження електронної складової кримінально-процесуальної діяльності в науці кримінального процесу є найменш досліджуваним, але стрімко розвиваючимся явищем. Науковою основою даної статті стали праці таких українських науковців як М. Бажанов, В. Білоус, О. Пчеліна, А. Столітній, а також інших науковців, які внесли свої пропозиції у розробку правових аспектів, пов'язаних із розслідуванням злочинів у сфері економіки в умовах застосування інформаційних технологій. При цьому, деякі питання потребують розгляду, уточнення та більш детального вивчення.

Методологія дослідження

Метою статті є дослідження застосування інформаційних технологій у кримінальному провадженні під час розслідування злочинів економічного спрямування. Науковий аналіз роботи здійснювався за допомогою методу системного підходу та аналізу, що допомогло проаналізувати застосування інформаційних технологій у кримінальному провадженні. У роботі також використано метод структурно-логічного аналізу для послідовності викладу матеріалу. Вказані методи дослідження доповнюють забезпечили можливість всебічно розглянути предмет дослідження.

Результати дослідження

Використання інформаційних технологій у розслідуванні злочинів економічного спрямування

Інформаційне суспільство розвивається максимально швидко наскільки це можливо, інформаційні технології застосовуються у всіх сферах суспільного життя та активно впроваджуються в досить різноманітні процеси, в тому числі і розслідування кримінальних проваджень. Вчинення злочинів у сфері економіки з використанням сучасних інформаційних технологій потребує не тільки використання профільних знань, але й чіткого розуміння процесів діяльності у вказаній сфері. Розвиток інформаційних технологій створив нові способи, методи та прийоми вчинення економічних злочинів.

Особи, які можуть вчинити таку категорію злочинів можуть працювати в кредитно-фінансових установах, підприємствах, установах, організаціях та інших органах, які пов'язані з веденням діяльності у сфері економіки. Основною ознакою особи злочинця потрібно вважати наявність профільних знань у сфері інформаційних технологій, які поєднанні зі знаннями бухгалтерського обліку, банківської діяльності, господарської діяльності, маркетингу та менеджменту. Отже, особа злочинця має високий рівень інтелектуального розвитку та більше можливостей уникнути покарання.

Способами вчинення такої категорії злочинів є використання електронного обігу грошових коштів; використання пластикових карток (крадіжка, підробка, виготовлення нових карток, шахрайство); несанкціоноване використання інформації; маніпуляції з електронними рахунками; втручання в роботу комп'ютерних мереж, автоматизованих систем та електрозв'язку; проведення фіктивних операцій тощо.

Під час розслідування кримінального провадження економічного спрямування, для ефективної та швидкої діяльності, суб'єктами, які здійснюють досудове розслідування, обов'язково застосовуються інформаційні технології. Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушен-

ня, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [1].

Позиція О.В. Пчеліної щодо механізму вчинення економічних злочинів полягає в наступному: економічні злочини мають надзвичайно складний механізм здійснення, а отже і складний механізм їх виявлення та розслідування. Механізм злочину являє собою систему процесів взаємодії всіх учасників злочину між собою і навколишнім середовищем, що призводить до утворення криміналістично значущої інформації про злочин, його учасників та результати. Механізм злочину містить відомості про те, яким чином здійснено той чи інший злочин у сфері економіки [2, с. 118].

На думку А.В. Столітнього вимоги щодо обов'язкового електронного внесення ключових процесуальних рішень у провадженні до процесуальної інформаційної системи - ЄРДР, спільно з розширенням та вдосконаленням норм щодо електронної фіксації процесуальних дій письмового та не письмового (фото, аудіо- та відеозапис) характеру, є початком становлення електронного кримінального провадження [3, с. 93].

Застосування інформаційних технологій у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування

Кримінальне провадження починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення (злочин) до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Реєстр є електронним елементом кримінального провадження, який містить в собі інформацію про кримінальне правопорушення (злочин), осіб, які їх вчинили, процесуальні рішення, процесуальні дії та інші відомості. Обов'язково зазначається службова особа правоохоронного органу, яка проводить досудове розслідування (група осіб) та прокурор (група прокурорів), які здійснюють процесуальне керівництво провадженням; зазначається повідомлення про підозру особі та прийняте рішення: звернення до суду з обвинувальним актом, зупинення чи закриття провадження та інше.

Вказана база даних систематизує отриману інформацію та надає можливість прикріпити скановані копії основних процесуальних документів: заява, повідомлення; рапорт про виявлення кримінального правопорушення; протокол усної заяви про кримінальне правопорушення; повідомлення про підозру (ст. ст. 276-277 КПК України); повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри (ст. 279 КПК України); повідомлення про нову підозру (ст. 279 КПК України); повідомлення про затримання; постанова про зупинення досудового розслідування (ст. 280 КПК України); постанова про оголошення в розшук (ст. 281 КПК України); постанова про відновлення досудового розслідування (ст. 282 КПК України); клопотання про продовження строку досудового розслідування (ст. 295 КПК України); постанова про закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України); обвинувальний акт (ст. 291 КПК України); реєстр матеріалів досудового розслідування (ст. 291 КПК України); рішення суду. Однак, частина слідчих та прокурорів, які розслідують кримінальне провадження не виконують вказівку щодо внесення копій документів в електронну базу даних.

Доцільно внести зміни та запровадити внесення копій вищевказаних документів до Єдиного реєстру досудових розслідувань не як можливість, а як обов'язок та внести корективи до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [4] доповненням Розділу 2 "Порядок внесення відомостей до Реєстру", виклавши підпункт 7 у такій редакції: "Під час прийняття рішення у кримінальному провадженні та складанні процесуального документу, користувачі Реєстру зобов'язані прикріпити скановану копію документа з підписами сторін до електронної бази даних" .

У кримінальному провадженні слідчий або прокурор можуть здійснити виклик особи, який здійснюється шляхом вручення повістки про виклик. Відповідно до ч. 1 ст. 135 КПК України особа

викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надсилання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою [1]. Одним з методів вручення повістки є надсилання її електронною поштою особі, яка викликається до органу досудового розслідування. Законодавцем визначено, що у разі не отримання повістки, її необхідно вручити у інший спосіб. Під час вручення повістки електронною поштою існує ризик, що особа проігнорує такий виклик, не відповість на електронний лист, а тому не з'явиться для проведення слідчої дії. Отримання електронної повістки неможливо підтвердити або спростувати, така обставина свідчить про труднощі впровадження електронного документообігу.

Електронна фіксація інформації на стадії досудового розслідування застосовується під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим (ч. 1 ст. 107 КПК України). Фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, крім вирішення питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та в суді під час судового провадження є обов'язковим (ч. 4 ст. 107 КПК України) [1].

Під час розслідування злочинів у сфері економіки виникає необхідність користування електронними базами даних, які містять інформацію про рухоме та нерухоме майно, корпоративні права особи, дані про підприємства, які здійснюють господарську діяльність та іншу інформацію, яка має значення для з'ясування обставин кримінального провадження.

Доцільно зазначити, що відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" інформація щодо нерухомого майна знаходиться в базі даних органів державної реєстрації речових прав на нерухоме майно - державному реєстрі речових прав на нерухоме майно [5]; постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку ведення державного реєстру обтяжень рухомого майна" визначає, що державний реєстр обтяжень рухомого майна зберігає інформацію про виникнення, зміну, припинення обтяжень, а також про звернення стягнення на предмет обтяження [6]; у Законі України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських формувань" в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань знаходяться відомості про юридичну особу, громадське формування, що не має статусу юридичної особи, та фізичну особу - підприємця [7]; у Положенні про Єдиний реєстр громадських формувань у Єдиному реєстрі громадських формувань знаходиться інформація щодо реєстрації політичних партій, громадських організацій, благодійних організацій, профспілок, творчих спілок [8].

В залежності від типу інформації та виду злочину у сфері економіки, необхідна інформація може стосуватись іншого предмета, а тому знаходиться в окремій базі електронних даних.

Наразі величезний об'єм інформації перебуває в електронному вигляді, а до вказаних баз даних службові особи, які розслідують економічні злочини, звертаються найчастіше. Запитувана інформація важлива під час доказування злочинів у сфері економіки з метою отримання необхідних даних службовими особами, які розслідують кримінальні провадження. Такі дані дозволяють встановити особливості ведення господарської діяльності підприємств, установ, організацій.

Законодавством закріплений механізм отримання інформації з електронних баз даних. При цьому, сторона обвинувачення, сформувавши запит, може отримати дані з електронних реєстрів шляхом виступу та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб відомостей в порядку ст. 93 КПК України. Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження має право отримати аналогічні дані.

Отримання відомостей таким шляхом впливає на швидкість розслідування проваджень та подальше проведення процесуальних дій. Запровадження системи електронних запитів максимально прискорить доказування в справі. В залежності від органу, в якому проводиться досудове розслідування: слідчий, детектив, прокурор - за допомогою електронного цифрового підпису формує запит та надсилає його на офіційну електронну адресу до володільця інформації, та в подальшому отримує відповідь та запитувані дані на свою електронну адресу. Таким чином, прискорюється розгляд запиту, інформація потрапляє до володільця в короткий термін.

Аналогічним прикладом застосування інформаційних технологій у кримінальному провадженні є перевірка повноважень захисника. Для надання кваліфікованої юридичної допомоги може залучатись захисник, який є адвокатом та відомості щодо якого мають бути внесені до Єдиного реєстру адвокатів України. У ч. 1 ст. 17 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" зазначено, що Єдиний реєстр адвокатів України створений з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності [9]. Службова особа, яка проводить досудове розслідування, повинна перевірити чи має адвокат, який залучений у справі повноваження для захисту клієнта. Реєстр містить профайл адвоката з контактними даними: дані щодо свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, організаційні форми адвокатської діяльності, інформація про зупинення або припинення адвокатської діяльності, інші дані. Перевірити інформаційні дані адвоката необхідно відразу як останній виявив бажання приймати участь в якості захисника.

Висновки

Процес розслідування кримінальних проваджень у сфері економіки тісно пов'язаний з застосуванням інформаційних технологій. На стадії досудового розслідування внесення до інформатизованої бази даних - Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про злочин, підозрювану особу, наслідки розслідування та інші дані, дозволяють проводити документування кримінально-процесуальної діяльності не тільки на паперових носіях, але й на електронних. Вся стадія досудового розслідування має елементи впровадження інформаційних технологій: електронні бази даних, вручення електронних повісток, електронна фіксація інформації на стадії досудового розслідування застосовується під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

Для систематизації досудового розслідування кримінальних правопорушень доцільно: 1) запровадити внесення копій основних документів у кримінальному провадженні (заява, повідомлення; рапорт про виявлення кримінального правопорушення; протокол усної заяви про кримінальне правопорушення; повідомлення про підозру; повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри; повідомлення про нову підозру; повідомлення про затримання; клопотання про продовження строку досудового розслідування; постанова про закриття кримінального провадження; обвинувальний акт; реєстр матеріалів досудового розслідування; рішення суду) до Єдиного реєстру досудових розслідувань як обов'язок; 2) внести зміни до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань шляхом доповненням Розділу 2 "Порядок внесення відомостей до Реєстру", виклавши підпункт 7 у такій редакції: "Під час прийняття рішення у кримінальному провадженні та складанні процесуального документу, користувачі Реєстру зобов'язані прикріпити скановану копію документа з підписами сторін до електронної бази даних"; 3) запровадити системи електронних запитів, яка максимально прискорить доказування в справі: слідчий, детектив, прокурор - за допомогою електронного цифрового підпису формує запит та надсилає його на офіційну електронну адресу до володільця інформації, та в подальшому отримує відповідь та запитувані дані на свою електронну пошту.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5941> (дата звернення 07.02.2020).
2. Пчеліна О.В. Механізм вчинення економічних злочинів. Право і Безпека. 2009. № 4. С. 118–122.
3. Столітній А.В. Електронне кримінальне провадження на стадії досудового розслідування: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 639 с.
4. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 6 квітня 2016 року № 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16#n14> (дата звернення 12.02.2020).
5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення 12.02.2020).
6. Про затвердження Порядку ведення державного реєстру обтяжень рухомого майна: постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 року № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-n> (дата звернення 12.02.2020).
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення 12.02.2020).
8. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр громадських формувань: наказ Міністерства юстиції України від 19 грудня 2008 року № 2226/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1220-08> (дата звернення 12.02.2020).
9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення 12.02.2020).